

doncs, dolça amiga --- dóna-li salt, vage fora dels cels e habite en los sítzeus e pudents marjals fangosos; e, a forma de cullereta o rana-peix, de *pantà* o marjal, visca en aquells *pantans* o marjals vils, ab poca aygua, e solament los stius reviva ---» (NCl. III, 63.10): la repetida cautela de l'acoblament sinonímic, traeix un mot només mediocrement usual, que és bo d'aclarir perquè el lector no el malentengui, o no li resulti xocant per la seva aura forastera.

«Aquest castell sta en loc alt e la gen és mal vestida, e té *pantans* entorn seu», report de fets de 1461-1465 (CoDoACA XXI, 169), en la guerra contra el rei Joan Sens-Fe (potser en el Princ., però lluny, o per l'Aragó o Navarra, en tot cas, ambient militar, llenguatge de guerra). Altrament és recurrent el to de llenguatge del Renaixement —que ja hem percebut en el *Curial* i fins en el *Somni* de Metge— en l'aparició repetida, a fi de segle, en Francesc Alegre: «la casa de Antífates Tichas, cinyida de *pentanos*» (DAg.); i aquesta forma de terminació italiana sense disfressa, deu ser l'autèntica, encara que en un altre passatge del mateix Alegre (però no sabem si «normalitzada» per puristes intransigents o incomprendius) ens el citin en la forma ben catalanitzada *pantà* («pentà»).

En el llenguatge modern *pantà*, és forma popular en el Maestrat i Matarranya, anotada allí mateix; fins i tot referint-se a alguna important tolla artificial, vasta però ja antiga i arrelada en la tradició del país, com *lo pantà de la Péna* prop de Vall-de-roures: al Boixar, i no és forma inoïda en altres bandes, però en general i quasi pertot la gent diu *pantano*: el de Vallvidrera, el de Riudecanyes, «el *pantano* de Tibi» (MGadea, T. del Xè III, 93); *pantà* o *pantano* del Sitjar prop de l'Alcora (ja antic, i n'hi hagué formacions prèvies, però no sé si dels temps dels moros, que en tot cas haurien dat una altra denominació).

A desgrat de la tradició medieval ja forta, que hem vist tan repetida fins a la fi del S. xv, l'aura forastera que condicionava el mot, prengué el domini en la consciència del poble, i la forma *pantano* tenia bastant de predomini en el català central parlat del primer quart del segle. Aplaudim la restauració de la nostra forma clàssica en la llengua literària, cal dir-ho?, cal insistir que no s'ha de fer marxa enrere?; però en aquest llibre estem fent, per damunt de tot, història. L'absència total del mot en la nostra toponímia, llevat de les tolles artificials creades en el segle passat o en el present, és una altra prova eloqüent de la seva provenença italiana.

En castellà fou més tard encara, c. 1590, en un cronista d'Amèrica; l'interès d'alguna aparició ben escadussera a la segona meitat del S. xv és merament anecdòtic, sense cap valor. També allà manca enterament en la toponímia (amb rares i locals excepcions americanes). En portuguès la seva forma *pântano* [fi segle XVII] ja és prova terminant (-n- conservada, accent deturpat) d'un manlleu sense cap arrelament. En cast. port. és, doncs, també italianisme, i fins i tot rebut probablement a través del cat. en les primeres aparicions esporàdiques; després, fermament i directament

des d'Itàlia. Totalment absent en gallo-romànic.

En canvi antiquíssim a Itàlia. D'allò més freqüent en les escriptures italianes des de mj. S. VIII [748], sense que hi manquin derivats de forma llatinitzada, *pantanelum*, *pantanellum* i àdhuc el classicitzant *pantanelula*. Altrament l'antiguitat a Itàlia es confirma de pertot: literàriament ja es troba en Dante, en Giovanni Villani, en els *Proverbi supra natura feminarum*, compostos a l'Alta Itàlia en el S. XIV.

No cal reprendre ací l'estudi de la qüestió històrico-etimològica dins Itàlia, que ja fou tractada a fons i sobre bases noves en el DCEC (un poc ampliades i sense canvi decisiu en el DECH IV, 373-6). Per a la història intra-italiana fou decisiu el gran i consciencios estudi d'Aebischer (BDC XXIV, 1936, 148-57), que ja anorrea sense remei els tempteigs de Diez i M-Lübke, primerencs, a priori i a les palpentes. Del mateix estudi d'Aebischer ja es despenia que l'arrelament toponímic, a Itàlia, era només des de Toscana a les Marques, Abruzzi i Campània; i que, fins a l'any 1000, no circulà com a apellatiu sinó entre Roma i Nàpols.

En el meu estudi vaig demostrar que el mot havia irradiat des del Nord d'Apúlia, on hi ha el gros *Lago di Lesina* (vora el Gargano adriàtic), ja anomenat *Lacus Pantanus* en l'Antiguitat (Plini el Vell III, 11.16). Solament un detall queda encara obscur: si el *Pantanus* del temps de Plini fou creació primitiva, i més o menys localitzada, o transformació local d'una forma anterior un poc diferent: **Sypontanus*, suposició bastant atrevida i incerta; o concreció local d'un apellatiu, d'àrea no merament local, però no gaire més gran. No cal dir que aquests detalls incerts ja resten sense cap transcendència hispànica i fins i tot sense gaire importància internacional, fora d'Itàlia.¹

DERIV.: Si bé italianisme, el mot *pantà* s'arrela en la nostra, abans que en les altres llengües romàniques. D'aquí, formacions derivades que ja no són recents, i en part peculiars del català: *empantanegar*, -egat, 'paralitzar, -at, que no avança' [Belv.], formació peculiar, sense model en italià ni en castellà.

També s'ha dit *empantanar*, comú amb el cast., però més antic que en aquest: «apareix en algunes vasures i lagos de aygues *empentanades*», doc. mall. de 1661 (BSAL VIII, 449); en efecte la variant en -egar és particular del Princ.; *empantanar* no sols a Mall. sinó també val., com observa EValor damunt el seu DFa., 1950-55; «mos quedem *empantanats*», Fondegulla, 1961. *Empantanegament* o -anament (algú: *empantanec*); *desempantan(egar)*. *Pantanoús* d'arrelament recent [Lab. 1864], avui sí ben arrelat i legítim, però ja hem observat, per les meves dues cites del S. XIV, que llavors era insòlit, i evitat pels catalans, tot i ser ja ben usual a Itàlia. Cf. la noteta sobre *empastanagar*, vol. III.

¹ Ens limitem, doncs, a remetre al DCEC/DECH. Si no estic mal informat, fins el mateix JHubschmid, que encara insistia en les antiquades idees de Diez i M-Lübke, en la ZRPh. LXXVII (1961), 432-3; veig que continua dardant entorn del roms. *baltă* 'aigua-moll' (1977-79) i potser no inútilment, però crec